

ЉУБИНКА БАСОТОВА
Филозофски факултет
Скопје

УДК 886.6.09

АНТИКАТА КАКО ИНСПИРАЦИЈА ВО ДРАМСКИОТ ОПУС НА ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ – ЦИНОТ

Во ткивото на македонската преродба антиката и античкото наследство се нераскинливо вградени, така што нивното присуство бара повеќекратно навраќање и повеќестрано разјаснување. Било како евидентно влијание, било како директна творечка инспирација духот на антиката провејува низ делата на речиси сите македонски преродбеници, а кај оне најеминентните – тоа е дури очебијно.

Во оваа смисла македонскиот преродбеник Јордан Хаџи Константинов Џинот заслужува посебно внимание, зашто тој меѓу првите се експонира со својот класицистички вкус и манир, кој беше и продукт на времето во кое живееше и на неговата едукација. Учител по вокација, тој во антиката непрестајно бараше животворни сокови и импулси за да ги пренесе на своите сонародници своите прогресивни идеи и streмежи. Некои од врвните доблести на античката етика, тој ќе си ги приопшти за свое животно мото¹ и цел кон која ќе се стреми непрестајно и ќе настојува да ја постигне. Неговите ламенти „многу жалко ми е за што не сја познах сам себе“, „зашто ми пројде толку време кое не могах да го познајам. Знак е да јошт не сам се познал“, „Велика ми је срамота кога грешам неуредно како праведен маж–тоа е знак да скоро се имам познат себе“ – јасно ни сведочат колку на срце му бил делфискиот постулат γυνῆ σεαυτῶν.

Џинот живо се интересирал за антиката. Бројните наслови од антички автори, најдени во неговата богата библиотека во Велес недвосмислено ни го потврдуваат тоа (Хомеровата *Илијада*, *Хесиод*, *Химни* и *епиграми* од Калимах, тн. *Анакреонтика* заедно со други лиричари, трагедии на Софокле и др.); го интересирала античката историја, философија, литература, митологија; на своите знаења од оваа област бил мошне горд и речиси не пропуштал прилика да даде евидентни докази за тоа; препорачувајќи му се на Друштво српске словесности, во едно писмо од 8. февруари 1855. год. тој посебно истакнува дека е зналец „олимпијских небесних и пол-

ских и подземних богов, полу-богов, ироическиј век с хронлогија и географија, с законов играх олимбијских, Немесејских, Делфиски и Додонских прорицаниј... како и всекое сотворение Овидиево..." Сакајќи да ѝ даде на својата наставна дејност хуманитарен белег, тој во неа толку често ќе ја вклопува антиката, особено митологијата, така што во 1852. година ќе го навлече врз себе гневот на скопските првенци, кои сметале дека вака конципираната наставна програма само ги оптоварува нивните деца за кои би било доволно да совладаат „малку писмо и малку сметање“.

Џинот добро го знаел грчкиот јазик; дека го познавал и латинскиот ни укажува едно негово писмо до „Цариградски весник“ бр. 92 од 1852. година во кое тој вели дека „разуме латински“ покрај „немецки, француски, гречески...“ Ова негово кажување го потврдуваат и неговите наивни обиди да ја објасни етимологијата на некои во тоа време раширени интернационализми, што тој во својот романтичарски патриотски занес настојувал да ги прикаже како словенизми (цензор = всезор; диктатор = велител; мода = мотрју, Јустинијан = Управд и т.н.). Како зналец на класичните јазици тој можел антиката да ја прима непосредно, иако таа можела да влијае врз него и индиректно, преку преводите и делата на грчките и српските просветители (Кораис, Доситеј и др.). Иако неговиот политички став кон Грција од негово време бил крајно негаторски поради политиката што оваа ја водела на просветен и културен план кон неговиот народ па занесен од панславистичките идеи ќе стане „следбеник на една митотворечка традиција“ и во таа смисла ќе се обидува „славјанското“ да го стави над „грчкото“ правејќи наивни етимологии (академија = укадомија; идеално = видеално; Мориовци = Мирмидонци, тврдејќи уште категорично дека Феникијците го примиле присмото од Словените, а дека Хомер „сос голема жеља слушал стихотворно поење славјанско, од где сја научил и степенуодарение епическо“ и др.), сепак, бидејќи бил напоен на пречистите извори на античката литературна и културна традиција, длабоко во себе тој ја љубел и ја почитувал антиката и таа оставила неизбришлив печат на него и како човек и како творец. Впрочем, за живото присуство на антиката во свеста на Џинот зборуваат бројните цртежи на антички митолошки личности врз маргините од неговите ракописи; за тоа ни зборуваат цитираните мисли и мислења од антички автори во неговите текстови (Талес Милески, Питак Митиленски, Анахарсис Скитски, Плиниј, Страбон и др.) Антиката ќе го инспирира и за бројни метафори и алегии, што ги наоѓаме во неговите описи на градите од Македонија, објавувани во Ц. В., па така низ Пуста Брезница „Пан и Фебус с кавала кротките овци си воделе“ а низ Скопска Црна

Гора „Пан разговара вси дебрини“; за самиот себе еднаш со патос ќе воскликне „распален сум подобно Етна и Хекла и Вулкан дијамандов венец ми кова“.

Антиката како инспирација е присутна и во скромниот поетски опус на Џинот. Една од неколкуте негови песни што ни се познати дури и е насловена со името на Зевсовиот син „Дионис Бакхо“. Во неа аскетскиот трезвеник Џинот горчливо се потсмева на љубителите на виното обидувајќи се да ги одврати од него и да ги насочи кон учење и наука, а богот на духовната светлина Аполон се ужаснува над „момите винопијци“. Во една друга негова песна „Труд ми е името“ насетуваме една компилација на мотиви од Хесиод и Сапфо: три чудесни девојки оро вијат, придружувани од свирка на флаута; трите момински визии го призиваат поетот и му се претставуваат: едната е мудроста, другата е убавината во лицето на божицата Афродита, а третата е трудот; кога тој ги посакува и трите, тие се претвораат во три јаболка, кои му се вгнездуваат во срцето и засекогаш ја здобиваат неговата љубов. Во најдолгата песна на Џинот „Горка чаша цар Лазара—последна тајна вечера“ уште во самиот почеток е воведен „самодржни свјати Зевс“ претставен како „крвав темен облак“ кој „јад крвави наче да дожди“ и „муњи, веди најстрашни да удира“; тука е и Марс, кој восхитен од „племене славјанско“ се изјаснува како пријател словенски „од сег до века“ и им дава на своите миленици – Словени чудесни дарови: мечот свој „непријател да се од вас бои“, штитот свој „вид драконта“ и „боздуван как змија најљута“, им го дарува и својот клобук и „силната колесница, брза како ластавица“ за да се бранат од враговите и да ја чуваат земјата, па да се прослави „словенское име“. Тука е и Јунона која „венец сплете да е чуден/ од човечко око тој невиден/ на Стефана Немања го прати/ враговете за да усрамоти“, претставена како Хера Акраиа, која уште „српско царство укрепи“, но малу потаму и како Хера Тропаиа која „Адријата с Пелага прилепи/ Греција, Болга, Македон освои/ Унгарија до Австрија присвои“.

Во историјата на македонската литература Јордан Хаџи Константинов – Џинот го има почесното место на прв драмски писател. Се чини дека тој овој литературен вид го сметал за најпогоден и најсоодветен за изложување на своите просветителски, политички и етички идеи и становишта. Неговиот драмски опус, иако не е голем, сепак зазема значително место во севкупното негово творештво. Пишувал дијалогски сцени (драмолети), драми, а се обидел и на полето на преводот. Познати ни се девет негови драмски текстови од кои четири се објавени во „Цариградски Весник“ во год. 1851–2,4; едниот е пронајден во архивата на „Друштво српске слове-

сности“, а за останатите дознаваме од еден список на текстови, што Џинот ги подготвил и ги предложил за печат. Она што е посебно интересно за нас е тоа, што дури пет од овие текстови се инспирирани од антички теми или личности од античката митологија се носители на дејствието.

Првиот драмски текст, што Џинот го објавил носи наслов „Минерва и деветте Музи и Остримеч се разговарјат ради изгубена Блгарија“. Текстот, по својата форма, претставува чуден синкретизам на расказ и драмски дијалог; по својата суштина, тоа е една интересна алегорија, преку која Џинот се обидува да ги разбуди своите собраќа од вековниот духовен мрак и да ги насочи да „љубат наука и просвештение“. Идејата ја остварува воведувајќи ги во дејствието „Минерва (Атина) родена од главата на Дија Зевса“, за која ќе објасни дека „ја зоват богиња Мудрости“, „девет девојчиња светлосини“, кои ќе ги претстави како ќерки на Мнемосина „богиња памјатна“ и „сладниј Аполон“. Минерва е облечена во „порфира“, на главата носи „клубук“, што е симбол на „ум, разисудок и размишление“; во рацете држи стапче, што симболизира „мудроста, исказанието и искуствата“, а околу стапчето се вплетени две змии, што претставуваат „мудро постапување меѓу несогласието и несоединението“. Аполон ни е претставен како „момче прекрасно сос златни коси“ со златна лира во рацете. Во дејствието е вклучен и Меркуриј/ Ерме, во функција на гласник и водител и уште „дјадо Еликон“, кој е претставен како сопруг на Мнемосина. Аполон и Музите поведуваат оро, а Мнемосина го плете свадбениот венец. Минерва им заповеда на Мнемосина и на Музите да ја даруваат Бугарија: Мнемосина и дарува „памјат и памјатјј што е било и што ќе да буде“; Клио – со способноста да научи „всички век от сотворение света како било до денеска“; Талија и дарува „премудри позорја от които човеческиј ум се обновуе и оживуе“; Мелпомена – трагедии, реторики и песни; Евтерпа – „флауту и игру“; Терпсихора – дар музикалное игранија“; Ерато – „дар рачителски Поезија стихотворства“; Полихимнија – „дар пјасм богу хваленија“ и Уранија – „дар звездобројанија, размотривања небеских телеса“

Интересно е да се одбележи дека во овој текст Џинот не ни се претставува само како автор со класицистичка определба, туку и како филолог, зашто во него наоѓаме вметнати и негови етимолошки и други појаснувања; на пр. вели дека името Музи е од „гречески „μοῦσες οἰοῦσες – заедно били и сунт“; Клио значи Славна, Талиа – Цветна и т.н. За Зевса ќе објасни дека е „Бог Богов, бог громов или молнии; за Зефир – дека е „чист и танок вјатар пролетни у маја кога духа наутро и зората“; за лирата – дека тоа е „свирка стародревна“ и т.н.

Во класицистички дух и манир Џинот го напишал и драмолетот „Србија штатаетса в земелъ своих“. И овој текст,

од појетички аспект не е целосно драмски, туку, како и предходниот, е чуден спој дури на три литературни вида: писмо, расказ и драмски дијалог. Можеби некој педантен литерат овој текст поскоро би го приклучил кон епистуларната, одошто драмската литература, зашто, формално гледано, тоа е писмо, адресирано и потпишано, епистула како ерудитивна алегорија, во која, по примерот на античките философски расправи е втиснат дијалог во стилот на раскошниот и помпезен романтизам. Во фокусот на дејствието е средба помеѓу Србија Славјана и Атина Елинуда – персонификации на двете балкански земји. Во градбата на алегоријата Џинот инспирација пак ќе најде во антиката и на сцената ќе доведе повеќе митолошки личности и суштества. И Србија и Атина на средбата пристигнуваат во раскошни божески кочи, водени и придружувани од олимписки богови. Тука е Марс, со „обнажен меч“ Вулкан (Ифест) е возач на кочијата, што ја влечат митски животни – симболи на одредени добродетели; во придружбата на Србија се наоѓа и Кадмос, виорната кочија на Елинуда Атина му припаѓа на богот на ветровите Еол, а ја вози красноречивиот снаодлив гласник на боговите Хермес; тука се и животните, што ѝ се посветени на божицата Атина — утот и змиите како симболи на мудроста, а самата таа во рацете држи цвет од маслиново дрво. Иако овој текст е напишан со јасна тенденција за осуда на духовниот јарем, што грчкиот клер, во недостиг на словенски учители го наметнувал врз неговиот народ, сепак во него сосема јасно е изразен конструктивниот и позитивен став на Џинот кон класичното грчко културно наследство. Елинуда Атина, ужасната од оправданите обвиненија што Србија Славјана и ги упатува поради постапките на „архиерејите грчески“ кои со својата „суха наука“ го држат народот во „црна слепота“, се повикува на славните херои од Тројанската и персиските војни и на оние што и го „осветлиха името в науките“ истакнувајќи дека тоа се нејзините вистински синови со кои таа се гордее — „а за овие покварени Грци честа не си разорјавам“.

Џинот напишал уште два текста инспирирани од антиката; за нив знаеме дека биле предадени за печат. Тоа се „Фијал Сократов – драма во три дејствија и на конец Сократово слово о псевдополитице“ и „Дионисиј Тиран. Дамон и Фидијас ради пријателство – драма во едно дејствие и Слово о подозренију“. Судејќи според насловите, зашто за овие текстови ништо друго попрецизно не знаеме, веројатно се работи за драмски текстови, кои се обработка на општопознатите мотиви за трагичната смрт на „најмудриот од сите Грци“ Сократ, кон чијашто личност Џинот чувствувал изразит респект и восхит и за подозрението што тиранинот Дионисиј помладиот од Сицилија го изразил во врска со цврстината и

искреноста на беспримерното пријателство меѓу Дамон и Фи-
дијас.

Сакајќи да се огледа и на планот на преводот, Џинот ќе се определи за еден од бисерите на античката литература – Софоклевата „Антигона“. Овој превод може да се смета за најстар на оваа трагедија (1853). За жал, не бил објавен; Од „Цариградски весник“ дознаваме дека „содржава 65 листови“. Имајќи ја предвид големината на табациите на кое се при-
шувани сочуваниите ракописи од Џинот и густината и начинот на кој тие се пишувани (просечно по триесет редови од обете страни на листот), може да се претпостави дека веројатно се работи за препев на оваа Софоклева трагедија. Определбата да ја преведе или препее токму оваа трагедија од големата ризница на античката драмска литература ни зборува, покрај другото и за истенчениот литературен вкус на Џинот. Со овој превод или препев и со другите негови преводи од античките автори (Лукијан) Џинот се јавува и како прв преведувач на дела од античката литература во Македонија.

Така нашиот панславјански настроен просветител Јордан Хаџи Константинов Џинот, роден како „рисјанин“ во градчето Велес, проповедајќи и исповедајќи естетичка „греческо римска“ теологија и покрај својот селовенски занес и античкото митоманство ни се претставува и како прв расен класичен филолог во Македонија.

RÉSUMÉ

Ljubinka Basotova: L'ANTIQUITÉ – EN TANT QU'INSPIRATION DANS L'OEUVRE DE JORDAN HADŽI KONSTANTINOV – DŽINOT

Dans l'oeuvre de Jordan Hadži Konstantinov – Džinot, grand propagateur macédonien des lumières, homme politique, publiciste, un des tout premiers auteurs dramatiques en Macédoine, l'éducation a, sans contestation, joué un rôle considérable. Combatant déclaré et affirmé contre l'élimination de son peuple, il n'a pas pu éviter ou cacher dans son oeuvre, l'influence subie de la culture de l'antiquité dans l'esprit de laquelle il était éduqué et formé; c'est dire que la présence de l'antiquité est plus qu'évidente dans ses textes dramatiques, originaux ou en traduction, aussi bien que dans ses essais ou poésies. Les personnages et les êtres mythologiques grecs et romains ont lui servi comme symboles et métaphores pour nous transmettre ses messages et nous faire connaître, ses idées politiques et éducatives. A travers la présence parallèle des divinités du panthéon grec et romain nous ressentons également, dans une manière romantique, sa lamentation causée par la désunion des peuples slaves et par l'impossibilité de son peuple de s'éduquer dans sa langue maternelle et dans l'esprit de ses propres traditions.